

Klasik Arap Edebiyatında Sır Saklama Teması

Keeping Secrets in Classical Arabic Literature

Mahsum TAŞ

Dr. Öğr. Görevlisi, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı

Assist. Prof. Dr., Siirt University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric

Siirt/TURKEY

mahsum.tas@siirt.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3158-8631>

Doi: 10.34085/buifd.1004930

Öz

Özü itibariyle kıymetli olan insanoğlu, bazı ahlakî erdemler sayesinde değerine değer katmaktadır. İnsanı kıymetli kılan, bayağılıktan kurtaran ve hayatta başarılı ve huzurlu olmasını sağlayan özelliklerden biri sır saklamaktır. Kaynaklarda genellikle كَيْمَانُ السِّرِّ terkihiyle ifade edilen söz konusu özellik, kişinin kendisine veya başkasına ait olan bilgileri kendi sinesinde saklı tutması ve onları başkalarıyla paylaşmamasıdır. Sır saklamak, birçok âyet ve hadiste teşvik edilen ahlakî bir meziyettir. Bu yüzden gerek ahlâk ve âdâba dair eserlerde, gerekse klasik Arap edebiyatı kaynaklarında sözü edilen ahlakî meziyetin övüldüğü, onları ifşa edenin ise yerildiği şiir, Arap atasözleri ve kalam-ı kibar türü sözler koleksiyon haline getirilmiş ve bu konularla ilgili müstakil başlıklar açılmıştır. Bu çalışmada klasik Arap edebiyatı kaynakları taranarak sır saklamayı konu edinen başta şiir olmak üzere edebî sözler tespit edilmeye çalışılmıştır. Sır saklamayı ele alan edebî mahsuller, içeriklerine göre belirlenen başlıklar altında tasnif edilmiş, her bir başlığın altında birkaç örneğe yer verilmiştir. Böylece Arap edebiyatında sır saklamanın ele alınış biçimi ve önemi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Şiir, Ahlakî Meziyet, Sır Saklamak, İfşa

Abstract

Human beings, who are valuable in their essence, add value to their value thanks to some moral virtues. One of the features that makes a person valuable, saves them from vulgarity and makes them successful and peaceful in life is keeping secrets. The aforementioned feature, which is usually expressed with the combination of كَيْمَانُ السِّرِّ in the sources, is that the person keeps the information belonging to himself or someone else within himself and does not share them with others. Keeping secrets is a moral virtue encouraged in many verses and hadiths. For this reason, poetry, Arabic proverbs and polite words, in which the moral virtues mentioned both in the works about morality and manners and in the sources of classical Arabic literature are praised and the person who reveals them is blamed, have been collected and separate titles have been opened on these subjects. In this study, literary words, especially poetry, which are about keeping secrets, were tried to be determined by scanning the sources of classical Arabic literature. Literary products dealing with secrecy were classified under the headings determined according to their contents, and a few examples were given under each heading. Thus, it has been tried to reveal the way and importance of keeping secrets in Arabic literature.

Keywords: Arabic Literature, Poetry, Moral Virtue, Keeping Secret, Disclosure

GİRİŞ

Arap edebiyatında sır saklamak genellikle كَيْمَانُ السِّرِّ isim tamlamasıyla ifade edilmektedir. كَيْمَانُ kelimesi كَيْمَانُ fiilinin mastarı olup “gizlemek, saklamak, görünmeyecek bir yere koymak, kapamak, bir şeyin görünmesine engel olmak” gibi

anamlara gelmektedir.¹ السِّرُّ kelimesi ise, “gizli tutulan, insanın kendi içinde gizlediği şey, bir şeyin en değerli kısmı, en üstün, bir şeyin özü” gibi manalara gelen bir isimdir.² Bir ahlak terimi olarak كَيْمَانُ السِّرِّ ifadesi, kendisine veya başkasına ait sırları ifşa etmemek, onları saklı tutmak, başkalarının öğrenilmesine engel olmak demektir.³

Bir fazilet olarak sır saklamak sosyal barışı, dostluğu ve kardeşliği tesis etmekte, toplumun huzur ve mutluluğuna katkı sunarak sosyal ahlakın esasını teşkil etmektedir. Yine sır saklamak; dostluk, dürüstlük, sabır, emanet, vefa gibi erdemlere sahip olmanın göstergesidir. Bu bağlamda sır saklayan insan kendisine güven duyulan, sözünü yerine getireceğinden şüphe edilmeyen erdemli bir insandır. İbn Hazm (ö. 456/1064) sır saklamamayı alçaklık ve bayağılık saymakta, bunun insanlarda görülebilecek en kötü hâl olduğunu ifade etmektedir.⁴ el-Mâverîdî (ö. 450/1058) kişinin kendine ait sırları saklaması, hayatta başarılı olmanın ve huzurlu yaşamanın en önemli sebeplerinden saymaktadır.⁵ İbn Hibbân (ö. 354/965) ise, sırlarını titizlikle koruyanların hedefledikleri başarıya ulaştıklarını ve sır saklamamanın neden olabileceği zararlardan kendilerini koruduklarını; sırlarını koruyamayanların ise sonunda pişman olduklarını ifade etmektedir.⁶

Sır saklamak ayet ve hadislerde de teşvik edilen ahlaki bir meziyettir. Nitekim Yüce Allah, Firavun ailesinden olup imanını gizleyen bir müminden iyilikle bahsetmiştir.⁷ Yine o, Hz. Yakup'un oğluna rüyasını kardeşlerinden saklamasını tavsiye etmesiyle ilgili şöyle buyurmaktadır: قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ “Babası, “Yavrucuğum” dedi, “Rüyayı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır.”⁸ Hadislerde de sır saklamanın önemi vurgulanmaktadır. Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber ile sahâbilerinin bu husustaki tutumları ele alınmakta ve konuya dair önemli bilgiler aktarılmaktadır. Nitekim Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh adlı eserinde بَابُ حِفْظِ السِّرِّ “sır saklama bâbı” şeklinde bir başlık yer almaktadır. Söz konusu bu başlığın altında Enes b. Mâlik'ten aktarılan şöyle bir hadis yer almaktadır: أَسْرَرْتُ إِلَيَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِرًّا، فَمَا أَخْبَرْتُ بِهِ أَحَدًا بَعْدَهُ، وَلَقَدْ سَأَلَنِي أُمُّ سَلِيمٍ فَمَا أَخْبَرْتُهَا بِهِ “Peygamber (s.a.s.), bana bir sır söyledi. Kendisinden sonra bu sırrı hiç kimseye paylaşmadım. Ümmü Süleym merak edip benden bu bilgiyi istediye de ona da söylemedim.”⁹ Yine Müslim b. el-Haccâc'a ait el-Câmi'u's-Sahîh adlı eserde sır saklamanın önemini ele alan Enes'ten şöyle bir rivayet nakledilmiştir: “Ben çocuklarla beraber oyun oynarken Resûlallah (s.a.s.) yanıma geldi ve bize selam verdi. Sonra beni bir ihtiyacı için gönderdi. Bu yüzden ben annemin yanına dönmekte geciktim. Eve geldiğim zaman annem bana: “Niçin geciktin, seni bu zamana kadar alıkoyan nedir?” diye sordu. Ben de: “Resûlallah beni bir iş için göndermişti, dedim. Annem: “Resûlallah'ın işi ne idi?” diye sordu. Ben: “O bir sırdır.” dedim. Bunun üzerine annem: “Sakın Resûlallah'ın sırrını kimseye söyleme.” diye bana sıkıca tembih etti. Enes bu olayı kendisine anlattığı Sabit'e: “Ey Sabit! Bunu bir kimseye söyleyecek olsaydım, sana söylerdim.”

¹ Zeynuddîn Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed (Sayda: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1999/1420), “ktm”, 266; Muhammed b. Mûkerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), “ktm”, 12/506; İbrâhîm Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, nşr. Dâru'd-Da'va (b.y.: y.y., ts.), “ktm”, 2/776.

² Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1987/1407), “srr”, 2/681; Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, thk. Mektebu't-Tahkîki't-Turâsî fî Müesseseti'r-Risâle (Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 2005/1426), “srr”, 406; İbrâhîm Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, “srr”, 1/426.

³ Salih b. Abdullah b. Hamîd vd., *Nadrâtü'n-naîm fî mekarimi ahlaki'r-resuli'l-kerîm* (Cidde: Dâru'l-Vesile, ts.), 8/3203.

⁴ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelûsî, *el-Ahlâk ve's-siyer fî müdâvâti'n-nüfûs* (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1979/1399), 41.

⁵ Ebu'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverîdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, (b.y.: Dâru Mektebeti'l-Hayat, y.y., 1986), 306.

⁶ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büsfî, *Ravzatu'l-'ukalâ' ve nüzhetu'l-fuzalâ'*, thk. M. Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, ts.), 188-189.

⁷ el-Mü'min 40/28-29.

⁸ Yûsuf 12/5.

⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “İsti'zân, 46.

demidir.¹⁰ Sırları saklamanın önemini konu edinen yukarıdaki rivayetlere benzer birçok hadis bulunmaktadır.

Klasik Arap edebiyatı kaynaklarında sır saklamanın övüldüğü, onları ifşa etmenin ise yerildiği şiir, Arap atasözleri ve kelimeler kibar türü sözler koleksiyon haline getirilmiştir. Söz konusu konulara ait müstakil başlıklar açılmış ve onlara dair eserler yazılmıştır. Nitekim büyük mütefekkir ve Arap edebiyatçısı Câhiz (ö. 255/869) bu fazileti ele alan *Risâle fî kitmâni's-sır ve hıfzî'l-lisân* adında bir eser kaleme almış, edebî ve özlü sözlerle bu ahlaki erdemini önemini açıklamıştır. Yine sır saklamak el-Beyhakî'nin (ö. 320/ 932 ?) *el-Mehâsin ve'l-mesâvî*, el-Mâverdî'nin *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, İbn Hazm'ın, *el-Ahlâk ve's-siyer*, Râgıb el-İsfahânî'nin *ez-Zer'â ilâ mekârimi's-şer'â* gibi ahlak ve adaba dair kitapların konuları arasında yer almakta ve bu eserlerde söz konusu erdemle ilgili çok sayıda belâğî ifadeler bulunmaktadır.¹¹

1. Arap edebiyatında sırrın ölüye, sinelerin onun mezarına benzetilmesi

Arap edebiyatında sır saklamak soylu, onurlu, erdemli ve şerefli insanların özelliklerinden sayılmaktadır. Nitekim bir Arap şairi bu hususu şöyle dile getirmektedir:¹²

لا يَكْتُمُ السِّرَّ إِلَّا مَنْ لَهٗ شَرَفٌ وَالسِّرُّ عِنْدَ كِرَامِ النَّاسِ مَكْتُومٌ
السِّرُّ عِنْدِي فِي بَيْتٍ لَهٗ غَلَقٌ صَلَّتْ مَفَاتِيحُهُ وَالْبَابُ مَرْدُومٌ

"Sırları ancak şerefli insanlar saklar. Nitekim erdemli insanlardaki sırlar hep gizli tutulmaktadır.

Bendeki sırlar kilitlenmiş bir oda içindedir. Odanın kapısı kapalı, anahtarı ise kaybolmuştur."

Yine Araplar onurlu ve akıllı insanların sır saklaması gerektiğini ifade ederken *صُدُورُ الْأَسْرَارِ قُلُوبِ الْعُقَلَاءِ حِصُونِ الْأَسْرَارِ* "Akılluların gönülleri, sırların kaleleridir." ve *أَدْنَىٰ أَحْلَاقِ الشَّرِيفِ كِتْمَانِ السِّرِّ، وَأَعْلَىٰ أَحْلَاقِهِ نَسْيَانِ مَا أُسِرَّ لَهُ* "Şerefli insanın ahlakının en alt düzeyi, sırları gizlemektir. Onun ahlakının zirvesi ise kendisine verilen sırları unutmaktır." gibi kelimeler kibarları sıklıkla dile getirmektedirler.¹⁴ Bu bakımdan sırların asla ifşa edilmemesi gerekliliğini vurgulamak amacıyla Arap edebiyatında sırların ölülere, sırların yer aldığı sinelerin ise mezarlara benzetilmesi çokça rastlanılan bir durumdur. Zira mezarlarındaki ölüler tamamen hareketsiz, canlılıkları ve insanlarla iletişimleri olmadığı gibi, sinelerdeki sırlar da gönüllerde sabit kalmakta ve hiç kimseyle paylaşılmamaktadır. Bu benzetmenin birkaç örneğine aşağıda yer verilmiştir.

Abbasîler döneminin önemli devlet adamlarından ve aynı zamanda şair olan Abdullah b. Tâhir b. el-Hüseyn (ö. 230/844) altı yaşındaki oğluna;

وَمُسْتَوْدَعِي سِرِّ تَضَمَّنْتُ سِرَّهُ فَأَوْدَعْتُهُ فِي مُسْتَقَرِّ الْحَشَا قَبْرًا

¹⁰ Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: İhyâu't-Turâsi'l-'Arabî, ts.), "Fedailu's-Sahâbe", 145.

¹¹ Bk. İbrâhîm b. Muhammed el-Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 374-379; el-Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, 306-309; İbn Hazm, *el-Ahlâk ve's-siyer fî müdâvâti'n-nüfûs*, 41; Ebu'l-Kâsım Hüseyn b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zer'â ilâ mekârimi's-şer'â*, nşr. Ebü'l-Yezîd Ebû Zeyd el-'Acemî (Kahire: Dâru's-Selâm, 2007/1428), 212-213.

¹² Kaynaklarda bu beyitleri söyleyen şairin kim olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bazıları onları şair Ferezdek'e nispet etmektedir. Ancak bu beyitler divânında yer almamaktadır. Bk. Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî*, 378.

¹³ Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ' ve müzîlü'l-İlbâs* (Kahire: Mektebetu'l-Makdisî, 1351), 2/23; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *Mişkâtü'l-Envâr*, thk. Ebu'l-'Alâ' Afîfî (Kahire: ed-Dâru'l-Kavmiyye, ts.), 39.

¹⁴ Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî, *et-Temssil ve'l-muhâdara fî'l-hikem ve'l-münâzara*, thk. 'Abdülfeţâh Muhammed el-Hulvî (b.y., ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Kitâb, 1981/1041), 420.

"Nice insanlar bana sırrını emanet olarak bıraktı, onları içime attım. Ve kalbin derinliklerinde yer alan bir kabre koydum." şeklinde bir beyit inşâd edince, oğlu 'Ubeydullah (ö.?) da ona karşılık şöyle bir beyit irat etti:

وَمَا السَّرُّ فِي قَلْبِي كَتَّأَوْ بِقَبْرِهِ
لَأَنِّي أَرَى الْمَقْبُورَ يَنْتَظِرُ الْحَشْرَ
وَلَكِنِّي أَخْفِيهِ حَتَّى كَأَنِّي
مِنَ الدَّهْرِ يَوْمًا مَا أَحَطْتُ بِهِ خُبْرًا

"Sinemdeki sırlar kabrinde istirahate çekilmiş ölülere benzemez. Zira kabirdeki ölüler (mezarlarından çıkmak için), haşrı beklemektedirler."

Ben ise, ezelden beri sırlarımla ilgili hiçbir bilgi sahibi değilmişim gibi onları saklıyorum."

'Ubeydullah'ın bu beyitleri babasının hoşuna gitti ve حَقًّا "Gerçekten sen benim oğlumsun." dedi.¹⁵

Şair Abdullah b. Tâhir b. el-Hüseyin kendi sırlarını kalbinin derinliklerindeki mezara defnettiğini söylemektedir. Dolayısıyla ölmüş olan bir kimsenin mezarından dışarı çıkamayacağı gibi, sırları da sinenin derinliklerinden dışarı çıkamayacak ve hiç kimse onlardan haberdar olamayacaktır. Ancak oğlu 'Ubeydullah, beytinden de anlaşıldığı gibi, bu benzetmeyi yeterli görmemektedir. Zira kabirdeki ölüler kıyamet gününde mezarlarından çıkacaklardır. Kalbindeki sırlar ise, tamamıyla unutulmuş saymakta ve tamamen hatırdan çıkmış olarak kabul etmektedir. Bu yüzden de onları hiç kimseyle paylaşamayacaktır.

Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî'nin (ö. 354/965) Seyfü'd-Devle'ye (ö. 356/967) hitaben söylediği aşağıdaki beyitlerde de benzer bir benzetme şöyle yer almaktadır:¹⁶

وَسِرُّكُمْ فِي الْحَتِّ مِثِّي
إِذَا أَنْشَرَ السَّرَّ لَا يُنْشَرُ
كَأَنِّي عَصَيْتُ مُقَلَّبِي فِيكُمْ
وَكَأَمَّتِ الْقُلُوبَ مَا تُبْصِرُ
وَإِفْشَاءَ مَا أَنَا مُسْتَوْدَعٌ
مِنَ الْعَدْرِ وَالْحُرِّ لَا يَعْدُرُ

"Bendeki sırlarınız ölülere gibidir. Onlar, ölülerin diriltildikleri zaman bile dirilmeyecektir.

Gözlerim sizin için hep bir mücadele halindedir ve gördüklerini kalpten saklamaktadır.

Bana emanet edilen sırları ifşa etmek ihanettir. Yiğit insanlar ise, ihanet etmezler."

Bu beyitlerde Mütenebbî de aynı benzetmeyi yapmaktadır. Ayrıca O, Seyfü'd-Devle'ye sadık bir dost olduğunu, gözleriyle gördükleri sırlarını kendisinden bile sakladığını, dolayısıyla onun sırlarını hiç kimseyle paylaşmayacağını ifade etmekte ve sırları ifşa etmeyi emanete ihanet saymaktadır.

Endülüslü Şair Ebû Ca'fer el-Vakkaşî (ö. 574/1187) ise sır saklama ile ilgili aynı benzetmede bulunarak şöyle demektedir:¹⁷

وَمُسْتَوْدِعٍ عِنْدِي حَدِيثًا يَخَافُ مِنْ
إِذَاعَتِهِ فِي النَّاسِ أَنْ يَنْفَدَ الْعُمُرُ
فَقُلْتُ لَهُ لَا تَخَشْ مِنِّْي فَضِيحَةً
لِسِرِّ غَدَا مَيْتًا وَصَدْرِي لَهُ قَبْرُ
عَلَى أَنَّ مَنْ فِي الْقَبْرِ يُرْجَى نُشُورُهُ
وَسِرُّكَ مَا يُرْجَى لَهُ أَبَدًا نَشْرُ

"Konuştuklarımı bana emanet eden nice insan, Onları insanlara ifşa edeceğim diye ömür boyu endişelenmekte.

¹⁵ Ebu'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî, *Teshîlu'n-nazar ve ta'cîlü'z-zafer*, thk. Muhyî Hilâl es-Serhân-Hasan es-Sââtî (Beyrut: Dâru'n-Nahdatî'l-'Arabîyye, ts.), 91-92.

¹⁶ Ebü'l-'Alâ' Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân el-Maarîrî, *el-Lâmi'u'l-'Azîzî*, thk. Muhammed Said el-Mevlevî (b.y.; Merkezi'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtî'l-İslamiyye, 2008/1429), 478.

¹⁷ İbnu'l-Ebbâr Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Bekr, *el-Hulletü's-siyerâ'*, thk. Hüseyin Munis (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1985), 2/264.

Onlara, “Ölmüş ve göğsüme gömülmüş olan bir sırrı açığa çıkaracağımdan korkmayın.” dedim.

Öyle ki mezara gömülen ölülerin dirilip dışarı çıkmaları umulurken, göğsüme gömülmüş olan sırrın ise dirilip oradan çıkması asla umulmaz.”

Görüldüğü gibi şair kendisiyle paylaşılan sırların ifşasından endişelenen insanları teskin etmekte ve kendisi için bu sırların ölü mesabesinde olup sinesinin de onlara mezar olduğunu vurgulamaktadır. Ancak “mezara gömülen ölülerin dirilip dışarı çıkmaları umulurken, göğsüme gömülmüş olan sırrın ise dirilip oradan çıkması asla umulmaz.” ifadesiyle bu durumu daha da pekiştirmekte ve muhatabının konuyla ilgili endişesini tamamen ortadan kaldırmaktadır.

2. Sırrı ifşa etmenin kişinin ölümüne sebep olabilmesi

أَحَدِيْثُ دُو شُجُوْنُ “söz sözü açar” şeklindeki meşhur Arap atasözünde de ifade edildiği gibi karşılıklı konuşmalarda konuşma bir süre uzadığı zaman, sözden başka söze geçilmeye başlanmaktadır. Başlangıçta hiç düşünülmeyen konulara kadar söz uzayıp gidebilmektedir. Dolayısıyla bazen sohbet esnasında farkında olmadan konuşanlardan biri ifşa etmemesi gereken bir sırrı başkasıyla paylaşır ve bu durum kendisi için bir felaket olur. Nitekim rivayete göre yukarıdaki atasözünü ilk söyleyen Dabbe b. Edd’in (ö.?) S’ad (ö. ?) ve Said (ö. ?) adlarında iki oğlu vardı. İki oğlu, kaybolmuş olan develerini aramaya gittiler. S’ad akşam eve geri döndü ama Said bir daha dönmedi. Dolayısıyla babası Dabbe onun yolunu merakla hep gözlüyordu. Uzaktan bir adamın geldiğini görünce أُسْعِدُ أَمَّ سَعِيْدٍ “gelen adam S’ad mı, Said mi?” diye sorardı. Haram aylarının birinde Dabbe, Hâris b. Kâ’b (ö. ?) ile yürürken bir yere vardılar. Hâris, Dabbe’ye: “Burada şöyle şöyle bir genci öldürdüm ve elimdeki bu kılıcı ondan aldım.” dedi. Öldürülen gencin özellikleri tıpatıp Said’inkine benziyordu. Dabbe ona: “Kılıcı bana ver bakayım, nasıldır?” dedi. Kılıcı eline alıp inceledi ve oğlunun kılıcı olduğunu anlayınca: أَلْفَ لَافٍ أَعَارَ “Laf lafı açar.” dedi ve eline aldığı kılıçla Hâris’in boynuna vurup öldürdü. Çevresindeki insanlar أَتَقْتُلُ فِي الشَّهْرِ الْحَرَامِ؟ “Haram aylarında nasıl adam öldürürsün” deyince, Dabbe: سَبَقَ السَّيْفُ الْعَدْلَ “Kılıç pişmanlıktan önce davrandı işten geçti.” şeklinde bir cevap verdi.¹⁸ Şair Ferezdek (ö. 114/732) bir beyitte bu olaya şöyle işaret etmektedir:¹⁹

فَلَا تَأْمَنَنَّ الْحُرْبَ إِنَّ الشَّيْءَ عَارَهَا كَضَبَةَ إِذْ قَالَ: الْحَدِيْثُ شُجُوْنُ

“Savaşa karşı güvende olma!(her an olabilir). Zira onun yayılması,

Dabbe’nin “laf lafı açar” sözü kadardır (çok kısa bir zaman diliminde gerçekleşir.”

Bir Arap şairi sırları ifşa etmenin kişinin ölümüne sebep olabileceğini şöyle dile getirmektedir:²⁰

يُمُوْتُ الْقَتَى مِنْ عَثْرَةٍ بِلِسَانِهِ وَلَيْسَ يَمُوْتُ الرَّجُلُ مِنْ عَثْرَةِ الرَّجُلِ
فَعَثْرَتُهُ مِنْ فِيهِ تَرْمِي بِرَأْسِهِ وَعَثْرَتُهُ بِالرَّجُلِ تَبْرَأَ عَلَى مَهْلٍ

“Genç adam ayak sürçmesinden değil, (sırlarını ifşa ederek) dil sürçmesinden ölür.

Zira dilinin sürçmesi başını savurabilirken, ayağının sürçüp zarar görmesi ise gecikmeli de olsa iyileşebilir.”

Mâverdî’nin وَكَمْ مِنْ إِظْهَارِ سِرِّ أَرَاقِ دَمِ صَاحِبِهِ، وَمَنْعٍ مِنْ نَيْلِ مَطَالِبِهِ “Sahibinin kanını akıtan ve isteklerini yerine getirmekten alıkoyan nice sır ifşaları vardır.” şeklindeki ifadesi de sırları ifşa etmenin söz konusu tehlikeli sonuçlarını açıkça ortaya koymaktadır.²¹

¹⁸ Bk. Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî, *Kitâbu'l-emsâl*, thk. Abdülmecîd Katâmiş (b.y., Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1980/1400), 61-62.

¹⁹ Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Sa'saa et-Temimî, *Dîvânü'l-Ferezdek*, thk. Ali Fâ'ûr, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987), 632.

²⁰ Bu beyitler Ca'fer es-Sâdika nisbet edilmektedir. bk. Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferîd* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404), 2/303

Fıkıh ilminde otorite olmakla beraber şairliği de güçlü olan Muhammed b. İdris eş-Şafii (ö. 204/820) bir şiirinde sırların ifşası birçok kişinin ölümüne sebep olduğunu şöyle ifade etmektedir:²²

إِحْفَظْ لِسَانَكَ أَيُّهَا الْإِنْسَانُ لَا يَلِدُكَ إِذْنُهُ تُعْبَانُ
كَمْ فِي الْمَقَابِرِ مِنْ قَتِيلٍ لِسَانِهِ كَانَتْ تَهَابُ لِقَاءَهُ الْأَقْرَانُ

“Diline dikkat et ey insanoğlu! Sakın seni ısırmasın. Zira o yilandır.

Kabirlerde dilinin kurbanı olan niceleri vardır. Hâlbuki (savaş meydanlarında) akranları onlarla karşılaşmaktan korkardı.”

Görüldüğü gibi şiirin birinci dizesinde insanın konuştuklarına dikkat ederek saklı kalması gereken sırlarını ifşa etmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca şair teşbih-i belîğ yoluyla dili, insana zarar veren, hatta bazen onun ölümüne sebep olan yılanı benzetmektedir. Dolayısıyla yılanın tehlikelerine karşı kişi kendisini koruma altına aldığı gibi konuştuklarına da dikkat etmeli ve ağzından yanlış bir ifadenin çıkmaması için tam bir teyakkuz durumu içinde olmalıdır. İkinci dizesinde ise; savaş meydanlarında yenilmeyen, etrafa korku salan nice yiğit insanların diline sahip çıkamadığı için ölümle karşı karşıya geldiği dile getirilmektedir.

3. Sırların ifşasının nedamete sebep olması

Sırları gizlemenin sonu selamet, onları ifşa etmenin sonu ise nedamettir. Sırları saklamak için kişinin kendisiyle mücadele etmesi meşakkatli bir durumdur. Zira insanoğlu fıtratı gereği gizli olan durumları başkasıyla paylaşmaya meyillidir. Ancak sırlarını başkalarıyla paylaşan insanlar genellikle pişmanlık duymaktadır. Zira sırları sinelerde gizlemek ve onları ifşa etmemek her baba yiğidin harcı değildir. Nitekim sır saklamayı konu edinen kaynaklarda sır saklamanın insanlara zor geldiğini ifade edilirken أصبر الناس من صبر على كتمان سره “İnsanların en sabırlısı, sırlarını saklayabilendir.”²³ şeklinde kelam-ı kibar sözü dile getirilmektedir.

Câhiz (ö. 255/869) ahlak ve adaba dair yazdığı “Kitâbü'l-Mehâsin ve'l-azdâd” adlı eserinde sırları ifşa etmenin pişmanlığa sebep olduğunu ifade ettikten sonra aşağıdaki beyitlere yer vermektedir:²⁴

صُنِ السِّرَّ بِالْكِتْمَانِ يُرْضِكَ غَيْبُهُ فَكَذُ يُظْهِرُ السِّرَّ الْمُضِيعُ فَيَنْدَمُ
وَلَا تُفْشِيَنَّ سِرًّا إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَيُظْهِرُ خَرْقُ السِّرِّ مِنْ حَيْثُ يُكْتَمُ
وَمَا زِلْتُ فِي الْكِتْمَانِ حَتَّى كَأَنِّي بَرَجَعِ جَوَابَ السَّائِلِي عَنَّهُ أَعْجَمُ
لِنَسْلِمٍ مِنْ قَوْلِ الْوَشَاةِ وَتَسْلَمِي سَلِمْتِ وَهَلْ حَيٌّ عَلَى الدَّهْرِ يَسْلَمُ

“Gizleyerek sırlarını koru ki sonunda hoşnut olasın. Nitekim bazen ihmalkâr bir kişi sırrını açıklar, ancak ardından da hemen pişman olur.

Ehil olmayanlarla sırrımı sakın paylaşama! Zira sırrının kusuru gizlendiği yerden ortaya çıkar.

Ben sırrımı hep gizlerim ve onları benden soranların cevabını bilmiyormuş gibi yaparım.”

Bunu, dedikoduların laflarından ikimizin de selamette kalması için yaparım. Hep selamette olasın! Hiçbir canlı, hayatı boyunca selamette kalır mı?”²⁵

²¹ el-Mâverdi, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, 307.

²² Ebü Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî, *Dîvânü's-Şâfi'i*, thk. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî (Kahire: Mektebetü'l-Kulliyâtü'l-Ezheriyye, 1985/1405), 117.

²³ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûnî'l-edeb* (Kahire: Dâru'l-Kutubi ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1423), 6/83.

²⁴ Ebü Osmân Amr b. Bahr b. Mahebûb el-Câhiz, *Kitâbü'l-Mehâsin ve'l-azdâd* (Beyrut: Dâru'l-Hilâl, 1423), 47.

²⁵ Bu beyitleri söyleyen şairin adı kaynaklarda yer almamaktadır. Nitekim Cahiz وقال آخر “başka bir şair şöyle dedi..” ifadesiyle yetinmiş ve şairin ismine yer vermemiştir. Bk. Câhiz, *Kitâbü'l-Mehâsin ve'l-azdâd*, 47.

Şair, edebiyatçı ve mutasavvıf İbnu'l-Kizânî'ye (ö. 560/1165) göre en mutlu ve akıllı insan, sırlarını saklayandır.²⁶ O, sırlarını ifşa eden kişileri zayıf karakterli olarak nitelermektedir. Zira insan, dedikoduya dalıp başkalarına sırlarını ifşa edince ilk anda bundan kısa bir lezzet olsa da bu lezzet kısa sürer ve hemen akabinde pişmanlığa dönüşür. el-Kizânî bu hususu aşağıdaki beyitlerde şöyle dile getirmektedir:²⁷

أَسْعَدُ النَّاسِ مَنْ يُكَاثِمُ سِرَّهُ وَيَسْرِى بَدْلَهُ عَلَيْهِ مَعْرَهُ
إِنَّمَا يُعْرِفُ اللَّيْبُ إِذَا مَا حَفِظَ السَّرَّ عَنِ أَخِيهِ فَسَرَهُ
إِنْ يَجِدْ مَرَّةً حَالَاوَةً شَكُوا هُوَ سَمِيلَى نَدَامَةً أَلْفَ مَرَّةً

"En mutlu insan sırlarını gizleyendir. O, sırları etrafa yaymayı kendisi için bir kusur görür.

Akıllı kişi sırrını kardeşinden gizleyip koruyandır.

Zira sırrını ifşa etmekte bir lezzet bulsa da ardında bin kere pişmanlıkla karşılaşacak."

4. Kişinin yakın arkadaşlarından bile sırlarını gizlemesi

Saklı kalmasını istediğimiz bir sırrımız varsa ve başkası tarafından bilindiğinde bize zarar gelmesinden endişe ediyorsak söz konusu sırlarımızı, çok güvendiğimiz dostlarımızla bile paylaşmamalıyız. Bu hususu "Sırrını söyleme dostuna, o da söyler dostuna." şeklindeki atasözümüz açıkça ifade etmektedir. Ancak insanoğlu bazen diline sahip çıkamamakta ve bildiklerini saklama hususunda aciz kalmaktadır. Dolayısıyla diğer insanlarla iletişim kurmak, onlarla dertleşmek gibi saiklerle insan, gizli kalması gereken sırlarını bazen kendisine yakın gördüğü kişilere açıklamaktadır. Bunun sonucunda korktuğu başına gelmekte ve böylece sırrı yayılmış olmaktadır.

İnsan; kendisiyle herhangi bir bağı olmadığı, sevgi beslemediği ve düşman olduğu kimselerden zorluk çekmeden sırlarını saklayabilmektedir. Ancak sırlarını dost ve yakınlarından gizlemeyi becerememektedir. Hâlbuki sırların yayılmasına genellikle yakın dostlar sebep olmaktadır. Bu yüzden *"أَمَلُكَ النَّاسَ لِنَفْسِهِ مَنْ كَتَمَ سِرَّهُ مِنْ صَدِيقِهِ وَخَلِيلِهِ"* "Nefsine en çok hâkim olan, sırrını arkadaşından ve yakın dostundan saklayabilendir." şeklindeki kelimayı kibar hep söylene gelmiştir.²⁸ Muâviye b. Ebî Süfyân (ö. 60/680) bu hususu şöyle dile getirmektedir: *"مَا كُنْتُ كَاتِمَةً مِنْ عَدُوِّكَ، فَلَا تُظْهِرْ عَلَيْهِ صَدِيقَكَ"* "Düşmanından gizlediğini, dostuna gösterme"²⁹ İbn Hibbân'ın el-Medâinî'den aktardığına göre Araçlar arasında *"أَصْبَرَ النَّاسَ الَّذِي لَا يَفْشِي سِرَّهُ إِلَى صَدِيقِهِ مَخَافَةَ أَنْ يَقَعَ بَيْنَهُمَا شَيْءٌ فَيَفْشِيهِ"* "İnsanların en sabırlısı, aralarında bir sorun oluşup sırrını ifşa eder endişesiyle onu dostuna açmayandır."³⁰

Endülüslü şair İbn Hamdîs (ö. 527/1133) sırlarını hain olan düşmanlarından sakladığı gibi yakın arkadaşlarından gizlediğini ifade ederek şöyle demektedir:

جَعَلْتُ وَشَاتِي مِثْلَ صَاحِبِي مَخَافَةً فَلَمْ يَطْلِعْ سِرِّي وَشَاتِي وَلَا صَاحِبِي
بَقَرَّ قَرَارُ السِّرِّ عِنْدِي كَأَنَّهُ غَرِيبٌ دِيَارٍ قَالَ فِي وَطْنِهِ: حَسْبِي

"Korkudan düşmanlarım ile dostlarımı aynı kefeye koydum. Dolayısıyla ne düşmanlarım ne de dostlarım benim sırlarıma vakıf olmaktadır.

Sırlarım benim içimde yerleşir ve onlar benim sinemde, 'burası benim için kâfidir.' diyen yabancı bir insan gibidirler."

²⁶ Mısırlı fakih, şair, mutasavvıf ve hadis âlimidir. Babası topraktan testiler yaparak geçimini sağladığı için كُوز kelimesinin çoğulu olan كيزان kelimesine nispet edilerek الكيزاني lakabıyla tanınmıştır. Çoğunlukla zühd hayatına dair yazılmış kasidelerden oluşan bir divânı vardır. Mısırdaki الطائفة الكيزانية adıyla meşhur olan sofi fırkanın kurucusu sayılmaktadır. bk. Ebû Abdillâh İmâdüddîn Muhammed b. Safiyyiddîn Muhammed b. Hâmid el-Kâtib el-İsfahânî, *Harîdetü'l-Kasr ve cerîdetü'l-'asr*, thk. Ahmed Emîn vd. (Kahire: Lecnetu't Te'lîf Ve't-Tercüme ve'n Neşr, 1951), 2/17.

²⁷ Bk. İmâdüddîn el-İsfahânî, *Harîdetü'l-Kasr ve cerîdetü'l-'asr*, 2/24.

²⁸ İbn Sellâm, *Kitâbu'l-emsâl*, 58.

²⁹ Câhiz, *Kitâbü'l-mehâsin ve'l-azdâd*, 46.

³⁰ İbn Hibbân, *Ravzatü'l-'ukalâ' ve nüzhetü'l-fuzalâ'*, 189.

Görüldüğü gibi şair, sinisini bir ülkeye; içindeki sırları ise, yabancı bir diyardan gelip o ülkeye yerleşen, kendine yurt edinip oradan ayrılmayı asla düşünmeyen yabancı bir insana benzetmektedir.³¹

Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705) bazı sırlarını Haccâc b. Yusuf (ö. 95/714) ile paylaşınca, söz konusu sırları halk arasında yayılır ve kendisine kadar gelir. Abdülmelik b. Mervân, Haccâc'a bir mektup göndererek onu kınar. Haccâc, mektuba bir cevap gönderir ve *"Ey Müminlerin emiri Allah'a yemin ederim ki ben bunu sadece bir kişiye söyledim."* şeklinde bir ifade kullanır. Bunun üzerine Abdülmelik b. Mervân ona tekrar bir mektup gönderir ve mektubunda şöyle der: *إِنَّ لِكُلِّ إِنْسَانٍ نَصِيحًا يُفْشِي* "Her insanın kendisiyle sırrını paylaştığı yakın bir dostu vardır." Şu beyit tam olarak bu gerçeğe işaret etmektedir:

أَمْ تَرَى أَنَّ وُشَاةَ الرَّجَالِ لَا يَتَرَكُونَ أَدِيمًا صَاحِبِيًا
فَلَا تُفْشِي سِرَّكَ إِلَّا إِلَيْكَ فَإِنَّ لِكُلِّ نَصِيحٍ نَصِيحًا

"Laf götürüp getiren insanları bilmez misin? Onlar hiçbir sağlam deri bırakmazlar (uygun olan her yere konarlar).

Öyleyse sırrını kendinden başkasına söyleme. Zira her dostun bir dostu vardır."³²

E dip, şair ve aynı zamanda fakih olan İbnü'l-Hâc el-Billifîkî (ö. 771/1370) aşağıdaki beyitlerde dostlarına olan sevgisinin gerçek olduğunu ve sırlarını onlardan saklamasının nedeninin onlara güvenmediğinden değil, arkadaşlarının arkadaşlarından endişe etmesinden dolayı olduğunu ifade etmektedir:³³

إِذَا مَا كَتَمْتُ السِّرَّ عَمَّنْ أُوْدُهُ تَوَهَّمُ أَنْ الْوُدَّ غَيْرُ حَقِيقَةٍ
وَلَمْ أَخْفِ عَنْهُ السِّرَّ مِنْ ظَنَّةٍ بِهِ وَلَكِنِّي أَخَشَى صَدِيقَ صَدِيقِي

"Sevdiğim kişilerden sırlarımı gizlediğim vakit, sevgimin gerçek olmadığını sanmaktadır.

Hâlbuki sırlarımı gizlememin sebebi ondan şüphelendiğimden ötürü değil, dostumun dostundan korktuğumdandır."

Şair Ebü'l-Mehâsin eş-Şevvâ' (ö. 635/1237) ise; sürekli gıybet eden, olması imkânsız şeyleri dile getiren ve sesin yankısı gibi kendisiyle paylaşılan bütün sırları hemen ifşa eden bir dostundan şöyle yakınmaktadır:³⁴

لِي صَدِيقٌ غَدَا وَإِنْ كَانَ لَا يُنْطِقُ إِلَّا بِغِيَّةٍ أَوْ مُحَالٍ
أَشْهَبُهُ النَّاسَ بِالصَّادِي إِذْ مُحَدِّثُهُ حَدِيثًا أَعَادَهُ فِي الْحَالِ

"Konuşunca sadece gıybet eden veya imkânsız şeyleri dile getiren bir dostum var benim;

O, insanlar arasında yankıya en çok benzeyendir. Ona bir söz söylediğinde hemen onu (başkalarıyla) tekrar eder."

5. Sır saklamanın bazı insanlar için ağır bir yük olması

Sır saklamak, güçlü bir irade istemektedir. Bunu ancak nefsinin kontrolünü elinde tutanlar becerebilmektedir. Bu yüzden sır tutmak bazı insanlara zor gelebilmektedir. Onlar için sır tutmak bir külfet olmakta, strese girmelerine, hastalanmalarına hatta ölmelerine

³¹ Ebü Muhammed Abdülcebâr b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Hamdîs es-Sikillî, *Dîvânü İbn Hamdîs*, nşr. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 22.

³² Ebü't-Tayyib Muhammed b. Ahmed b. İshâk b. Yahyâ el-Veşşâ', *Kitâbü'l-müveşşâ*, thk. Kemâl Mustafa (Mısır: Mektebetü'l-Hâncî, 1953/1371), 47; Ebü Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, *er-Resâilü'l-edebiyye* (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1423), 92.

³³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1993/1414), 4/155-156.

³⁴ Beyitlerin şaire ait olduğuna dair bk. Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Gâysü'l-müseccem fi şerhi Lâmiyyeti'l-acem* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 2/422.

sebeptir. Nitekim İbn Hibbân şöyle demektedir: *السِّرُّ أمانة، وإفشاؤه خيانة، والقلب له سِرٌّ أمانة، وإفشاؤه خيانة، وعاقبه، فمن الأوعية ما يضيق بما يودع، ومنها ما يتسع لما استودع. gönül, sırların kabıdır. Bazı kaplar kendilerine bırakılana dar gelirken, bazıları onlara geniş gelmektedir.*³⁵

Asmaî'den (ö. 216/831) aktarılan aşağıdaki anekdot sır tutmanın ne kadar zor bir durum olduğunu açıkça göstermektedir. Asmaî şöyle demektedir:³⁶

“Çölde dolaşırken üzerinde şu beytin yazılı olduğu bir taşın yanından geçtim:

أَيَا مَعْشَرَ الْعُشَّاقِ بِاللَّهِ حَبِّرُوا إِذَا حَلَّ عِشْقُ بِالْفَتَى كَيْفَ يَصْنَعُ

“Ey âşıklar topluluğu Allah için söyleyin! Bir genç aşkla müptela olunca nasıl davranmalı?”

Ben de bu beytin altına şöyle bir dize yazdım:

يُدَارِي هَوَاهُ ثُمَّ يَكْتُمُ سِرَّهُ وَيَخْشَعُ فِي كُلِّ الْأُمُورِ وَيَخْضَعُ

“Arzularına hâkim olur sonra da sırrını gizler. Ayrıca tüm işlerinde (kimsenin bu sırrı bilmemesi için) korku ve telaş içinde olur ve boyun eğer.”

Ertesi gün aynı yere geldim ve bu dizenin altına şu beytin yazılı olduğunu gördüm:

فَكَيْفَ يُدَارِي وَالْهَوَى قَاتِلُ الْفَتَى وَفِي كُلِّ يَوْمٍ قَلْبُهُ يَتَقَطُّ

“Aşk onu helak ederken ve her gün yüreği paramparça olurken kendisine nasıl hâkim olabilir ki?”

Ben de dizenin altına şöyle bir beyit yazdım:

إِذَا لَمْ يَجِدْ صَبْرًا لِكِتْمَانِ سِرِّهِ فَلَيْسَ لَهُ شَيْءٌ سِوَى الْمَوْتِ أَنْفَعُ

“Sırrını gizleyecek kadar bir dayanma gücüne sahip değilse, kendisi için ölümden daha yararlı bir şey yoktur.”

Üçüncü gün yine aynı yere geldim ve o taşın altında ölmüş bir gencin cesedini gördüm. Genç ölmeden önce taşın üzerine şu beyitleri yazmıştı:

سَمِعْنَا أَطْعَمَنَا ثُمَّ مَتْنَا فَبَلَّغُوا سَلَامِي إِلَى مَنْ كَانَ لِلْوَصْلِ يَمْتَنِعُ
هِنِيئًا لِأَرْبَابِ التَّعْلِيمِ نَعِيمُهُمْ وَلِلْعَاشِقِ الْمَسْكِينِ مَا يَتَجَرَّعُ

“İşittik, itaat ettik, sonra da can verdik. Selamımı kavuşmayı engelleyenlere ulaştırınız.

Bolluk içinde yaşayanların nimetleri onlara afiyet olsun, zavallı âşığa da yutkunduğu (ölüm) düşer.”

Asmaî ile genç âşık arasında gerçekleştiği iddia edilen yukarıdaki diyalog gerçek mi yoksa kurgu mu bilinmemektedir. Ancak bu diyalogdan, yüreklerde sırrı gizlemenin bazı insanlar için büyük bir yük olduğu ve herkesin buna sabretme gücüne sahip olmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Arap şairi, aşağıdaki beyitlerde sır saklamanın insana büyük sıkıntı verdiğini, onları ifşa etmenin kalbi rahatlattığını, dolayısıyla üzüntü içinde gece karanlıklarında sıtmaya tutulmuş gibi titreyerek sır saklamanın aptallık olduğunu ifade ederek şöyle demektedir:³⁷

³⁵ İbn Hibbân, *Ravzatü'l-'ukalâ' ve nüzhetu'l-fuzalâ*, 189.

³⁶ Rızâü'l-Hak, *ed-Dürretü'l-feride fi şerhi kasideti'l-burde* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2019), 1/151-152.

³⁷ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *Behcetü'l-mecâlis ve ünsü'l-mücâlis*, thk. Muhammed Mursi el-Hûli (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.) 1/ 462; İbn Müflih, *el-Âdâbu's-Şer'iyye ve'l-Minehu'l-Mer'iyye*, 2/268.

وَلَا أَدْعُ الْأَسْرَارَ تَقْتُلُنِي عَمَّا
وَلَا أَكْتُمُ الْأَسْرَارَ لَكِنِ أُبْثِّئُهَا
خَزِينًا بِكْتَمَانٍ كَأَنَّ بِهِ حُمِّي
وَأَنَّ سَعِيْفَ الرَّأْيِ مَنْ بَاتَ لَيْلَةً
وَتَكْشِفُ بِالْإِفْشَاءِ عَن قَلْبِكَ الْهَمَّا
وَفِي بَيْتِكَ الْأَسْرَارَ لِلْقَلْبِ رَاحَةً

“Sırları tutmam, onları yayarım. Sırların beni kederden öldürmesine izin vermem.

Kuşkusuz aptal kimse, gecmesini sıtmaya tutulmuş gibi hüznünlü bir şekilde geçirendir.

Sırları paylaşmada kalbin dinlenmesi vardır. Onları ifşa etmekle yüreğindeki sıkıntıları gidermiş olursun.”³⁸

Manzûr b. Sühaym el-Fak’ansî (ö.?) bir şiirinde benzer duyguları şöyle dile getirmektedir:³⁹

وَلَا أَدْعُ الْأَسْرَارَ تَعْلِي عَلِي قَلْبِي
وَلَا أَكْتُمُ الْأَسْرَارَ لِذِيْعَهَا
تُقَلِّبُهُ الْأَسْرَارُ جَبْبًا عَلَيَّ حَنْبِ
وَأَنَّ ضَعِيْفَ الْقَلْبِ مَنْ بَاتَ لَيْلَةً

“Sırlarımı gizlemem, onları ifşa ederim. Sırların kalbimi fokurdymasına izin veremem.

Yüreği zayıf kişiler, sırların kendisini bir o yana bir bu yana döndürdüğü halde sabahlayan kişilerdir.”⁴⁰

6. Sırları ifşa etmenin emanete ihanet sayılması

Yayılmaması istenmeyen, ifşa edildiğinde insanı mahcup eden veya başarısızlığına sebep olan iki veya daha çok kişi arsında cereyan eden her söz sır olmakla beraber aynı zamanda birer emanettir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: إذا حَدَّثَ الرَّجُلُ بِالْحَدِيثِ إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ بِالْحَدِيثِ “Bir kimse, etrafına bakınarak bir söz söylese, o söz (dinleyene) emanettir.”⁴¹ Dolayısıyla bir sırrı ifşa ederek emanete ihanet etmek ahlaki bir zaafıdır. Sırların emanet olması bağlamında İbn Ebü’-d-Dünyâ’nın (ö. 281/894) Hasan-ı Basrî’den (ö. 110/728) aktardığı “Kardeşinin sırrını başkasına söylemen ihanettir” şeklindeki söz bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.⁴²

Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661), sırların emanet olduğunu, dolayısıyla onları ifşa etmenin doğru olmadığını şu dizelerle dile getirmektedir:⁴³

وَإِذَا اتُّمِنْتَ عَلَى السَّرَائِرِ فَأَخْفِهَا
وَإِذَا اتُّمِنْتَ عَلَى السَّرَائِرِ فَأَخْفِهَا
وَأَسْتُرْ غِيُوبَ أَحْيِكَ حِينَ تَطَلَّعُ
لَا يَجْزَعَنَّ الْحَوَادِثُ إِتْمَا
خَرِقُ الرَّجَالِ عَنِ الْحَوَادِثِ يَجْرَعُ

³⁸ Kaynaklarda şairin adı yer almamakta, وَقَالَ آخِرُ “başka bir şair dedi.” “bir bedevi inşâ etti..” gibi ifadelerle yetinilmektedir. Bk. Ebü’l-Avn Şemsüddîn Muhammed es-Seffârîni, Ğizâ’u’l-elbâb şerhu Manzûmeti’l-âdâb (Mısır: Müessest Kurtube, 1993/1414), 1/118; İbn Abdilberr en-Nemerî, Behcetü’l-mecâlis ve ünsü’l-mücâlis, 1/ 462; İbn Müflih, el-Âdâbu’ş-Şer’iyye ve’l-Minehu’l-Mer’iyye, 2/268.

³⁹ İbn Abdilberr en-Nemerî, Behcetü’l-mecâlis ve ünsü’l-mücâlis, 1/ 462; İbn Müflih, el-Âdâbu’ş-Şer’iyye ve’l-Minehu’l-Mer’iyye, 2/268.

⁴⁰ Şairin tam adı Manzûr b. Süheym b. Nafel b. Nazle el-Esedî el- el-Fak’ansî’dir. Hamâse “kahramanlık, yiğitlik” türü şiirleri söylemektedir. Muhadrem (ayatının bir kısmını câhiliye dönemi’nde, diğer kısmını da Müslüman olarak geçirmiş) olan şairlerdendir. Bk. Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, el-A’lâm (b.y., Dâru’l- ‘İlm li’l-Melâyîn, 2002), 7/308.

⁴¹ Ebü İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre et-Tirmizî, Sünenü’l-Tirmizî, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Matba’atu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975/1395), “Kitabü’l-Birri ve’s-Slati”, 39 (No. 1959).

⁴² İbn Ebü’-d-Dünyâ Ebü Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd, es-Sumt ve âdâbü’l-lisân, thk. Ebü İshâk el-Hüveynî (Beyrut: Dâru’l-Kitâbî’l-‘Arabî, 1410), 214.

⁴³ Ahmed b. Mustafa b. İbrâhîm el-Hâşimî, Cevâhiru’l-edeb fi edebiyâtî ve inşâi lugati’l- ‘Arab (Beyrut: Müessesetu’l-M ‘ârif, ts.), 2/424.

وَأَطِيعْ أَبَاكَ بِكُلِّ مَا أَوْصَىٰ بِهِ إِنَّ الْمُطِيعَ أَبَاهُ لَا يَتَضَعَّضُ

“Sırlar sana emanet edildiğinde onları gizle. Kardeşinin kusurları ortaya çıkınca onları ört.

Musibetlere karşı (dirençli ol) sakın sızlanma. Zira ancak beceriksiz insanlar musibetlerden dolayı sızlanır.

Emrettiği her şeyi yerine getirerek babana itaat et. Şüphesiz babasına itaat edenin sırtı yere gelmez”

Arap şairi Bu’ays el-Mucâşî’î (ö. 134/752) sır ile emanet arasındaki münasebeti şu şekilde dile getirmektedir:⁴⁴

فَإِنَّ تِلْكَ لَيْلَىٰ حَمَلْتَنِي أَمَانَةً فَلَا وَأَبِي لَيْلَىٰ إِذَا لَا أُخُوهُمَا
حَفِظْتُ لَهَا السِّرَّ الَّذِي كَانَ بَيْنَنَا وَلَا يَحْفَظُ الْأَسْرَارَ إِلَّا أَمِيئُهُمَا

“Kuşkusuz bu Leyla, bana bir emanet yüklemiştir. Hayır! Öyleyse Leyla’nın babasına yemin olsun ki o emanete ihanet etmem.

Onun hatırıma aramızdaki sırrı koruyacağım. Nitekim sırları ancak güvenilir olanlar korur.”

Şair Kays b. el-Hatîm (ö. 620), elinde bulunan malını insanlardan esirgemediğini, cömert olduğunu ve en değerli malını bile başkalarıyla paylaşabildiğini, ancak kendisine emanet olarak bırakılan sırları kimseyle paylaşmadığını ve bu hususta çokça cimri olduğunu şöyle ifade etmektedir:⁴⁵

أَجُودُ بِمَضْمُونِ السَّلَادِ وَإِنِّي بِسِرِّكَ عَمَّنْ سَأَلَنِي لَضَنِينِ
وَإِنْ ضَيَّعَ الْإِخْوَانُ سِرًّا فَإِنِّي كَتُومٌ لِأَسْرَارِ الْخَلِيلِ لِأَمِينِ
يَكُونُ لَهُ عُنْدِي إِذَا مَا اثْمَنْتُهُ مَكَانَ بِسَوْدَاءِ الْفُوَادِ مَكِينِ
إِذَا جَاوَزَ الْإِثْنَيْنِ سِرًّا فَإِنَّهُ بَشِيرٌ وَإِفْشَاءِ الْحَدِيثِ قَمِينِ
إِذَا ذَاعَ سِرُّكَ مِنْ مَخْبَرٍ إِذَا ذَاعَ سِرُّكَ مِنْ مَخْبَرٍ

“Tüm kıymetli malımı veririm ancak benden sırrını isteyene karşı çokça cimri davranırım.

Kardeşler, birbirlerinin sırlarını zayi etseler bile ben dostumun sırlarını sıkıca gizler, güvenilir bir insanım.

Sırlar bana emanet edildiğinde onları gönlümün derinliklerinde sağlam bir yere bırakırım.

Zira bir sır iki kişiyi aştığında yayılmaya ve çokça konuşulmaya yatkındır.”

7. Devlet yöneticilerinin sır saklamaya önem vermesi

Başarının en önemli araçlarından biri sır saklamaktır. Bu yüzden devlet adamları ve yöneticiler sırlarını en yakınında olanlardan bile saklamaktadırlar. Devlet sırlarının yayılmaması için tarih boyunca devlet adamları, resmî yazışmalarını yürüten, hükümdar ve emirlere gönderdikleri mektupları yazan sır kâtiplerini yanlarından ayırmamışlardır. Hz. Peygamber gazvelere hazırlanırken nereye gidileceğini son ana kadar gizli tutmuştur.

⁴⁴ Şairin tam adı Ebû Zeyd Hidâş b. Bişr b. Halid et-Temîmî’dir. Basralı olan şair, kısaca el-Bu ‘ays olarak tanınmaktadır. Kendisi ile Cerîr arasında kır yıl süren hiciv gerçekleşmiştir. Bk. Şihâbüddîn Ahmed b. Yahyâ b. Fazlillâh el-Ömerî, *Mesâlikü’l-‘absâr fi memâlikü’l-emâr*, thk. Kâmil Selmân El-Cubûri (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, ts.), 15/164.

⁴⁵ İbn Abdilberr en-Nemerî, *Behcetü’l-mecâlis*, 1/ 462.

Nitekim Ka'b b. Mâlik (ö. 50/670) bu durumu şöyle ifade etmektedir: *وَلَمْ يَكُنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ غَزْوَةً إِلَّا وَرَى بِعَيْبِهَا* "Resûlallah (s.a.s.), bir gazveye gitmek isterken onu mutlaka başka bir yerle gizlerdi"⁴⁶

Hz. Ömer'in (ö. 23/644), Abdullah b. Abbâs'ı (ö. 68/687-88) danışma meclisine alması, onu sıklıkla yanına çağırması ve ona yakın davranması sebebiyle babası Abbâs b. Abdilmuttalib (ö. 32/653) genç oğluna halifenin sırlarına dikkat etmesi ve onları başkalarıyla paylaşmaması gerektiğini dile getirerek şu üç tavsiyede bulunmuştur: "Oğulcuğum! Onun (Hz. Ömer) yanında hiç kimseyi eleştirme, sırlarını asla ifşa etme ve hiçbir zaman yalan konuştuğuna şahit olmasın" Yöneticilerle sıkı ilişkisi olanlar için Hz. Abbâs'ın her üç tavsiyesi de çok önemlidir. Nitekim bu rivayeti Şa'bî'den (ö. 104/722) aktaran Mücâlid b. Saîd, "Her öğüt bin dirhem değerindedir" deyince Şa'bî, "Evet, hatta on binlerce dirhem değerindedir." şeklinde karşılık vermiştir.⁴⁷ Bu rivayetten devlet yöneticilerinin en çok hangi davranışlardan rahatsız oldukları konusunda Hz. Abbâs'ın bilgi sahibi olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

et-Turtûşî (ö. 520/1126) "Sirâcü'l-mülûk" isimli eserinde aktardığına göre Hz. Osman (r.a.)'ın (ö. 35/656) Hamrân adında bir katibi vardı. Hamrân aynı zamanda onun azatlı kölesiydi. Hz. Osman'ın (r.a.), bir gün hastalandı, Hamrân'ı çağırdı ve ona, "Benden sonraki veliahdım Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652) olduğunu yaz." dedi. Bunun üzerine Hamrân Abdurrahman'ın yanına gitti ve "Sana müjde!" dedi. Abdurrahman, "sana da müjde olsun da, bana neyin müjdesini veriyorsun" dedi. Hamrân ona olayı anlatınca Abdurrahman b. Avf, Hz. Osman (r.a.)'ın yanına gitti ve ona Hamrân'ın kendisine söylediklerini anlattı. Hz. Osman (r.a.) sinirlendi ve *أعاهدُ الله أن لا يُسأكني حمران أبدا* "Hamrân'ın, bundan böyle benimle aynı yerde ikamet etmeyeceğine Allah'a söz veriyorum" dedi ve hemen onu Basra'ya sürgün etti. Hz. Osman şehit edilinceye kadar Hamrân orada kaldı.⁴⁸

Emevî halifesi Hişâm b. Abdümelik (ö. 125/743) sırlarını saklayacak dost bulamadığı için yakınlıkla şöyle demektedir: "Acı tatlı dünyada ne varsa yedim. Artık yemek tadını alamıyorum. Birçok kadınla da evlendim. Öyle ki yolda bir kadınla karşılaştığım zaman benim hiç dikkatimi çekmemektedir. Sırlarımı kendisiyle paylaşacağım güvenilir bir arkadaşın dışında hiçbir şeyin özlemine çekmemekteyim."⁴⁹

Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr (ö. 158/775), devlet yöneticilerinin nezdinde sırların ifşasının asla af edilmeyecek bir suç olduğunu şu ifadelerle dile getirmektedir: *الْمَلِكُ يَحْتَمِلُ كُلَّ شَيْءٍ مِنْ أَصْحَابِهِ إِلَّا ثَلَاثًا: إِفْشَاءَ السِّرِّ، وَالتَّعَرُّضَ لِلْحَرَمِ، وَالْقَدْخُ فِي الْمُلْكِ* "Hükümdar şu üç şey hariç her şeye katlanır; sırlarını ifşa etmek, aile mahremiyetine dokunmak ve yönetimini eleştirmek."⁵⁰ Mansûr, *سِرِّكَ لَا تُطْلِعُ عَلَيْهِ غَيْرَكَ، وَإِنَّ مِنْ أَنْفَعِ الْبَصَائِرِ كِتْمَانَ السِّرِّ حَتَّى يَبْرُمَ الْمَبْرُومُ* "Sırlarını hiç kimseye bildirme. Kararlaştırılanlar gerçekleşene kadar sırları gizlemek, en ileri görüşlülüktür" şeklindeki ifadesiyle, hedeflerini gerçekleştirmek isteyen her ileri görüşlü devlet yöneticisinin sırlarını gizlemesi gerektiğine işaret etmektedir.⁵¹

Emevî Devleti'nin yıkılışı ve Abbasî Devleti'nin kurulması aşamasında önemli roller üstlenen Ebû Müslim el-Horâsânî'ye (ö. 137/755) "Emevîlere karşı askerî başarıları nasıl elde ettin?" şeklindeki soruyu şöyle yanıtlamıştır: *إِرْتَدَيْتُ بِالْكِتْمَانِ وَأَتَزَرْتُ بِالْحَزْمِ وَحَالَفْتُ الصَّبِيرَ* "Sır saklamayı kuşandım, kararlılığı peştamal tuttum, sabırla antlaşma yaptım ve yeteneklerimi güçlendirdim. Böylece amacıma ulaştım ve isteklerimi elde ettim." Daha sonra Ebû Müslim aşağıdaki beyitleri inşâd etmeye başladı:

⁴⁶ Buhârî, "Kitâbu'l-Cihâdi ve's-Siyer", 102 (No. 2947).

⁴⁷ Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Fezâ'ili's-sahâbe*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1983/1403), 2/970.

⁴⁸ Ebû Bekr Muhammed b. Velid b. Muhammed b. Halef et-Turtûşî, *Sirâcü'l-mülûk* (Mısır: y.y., 1872/1289), 103.

⁴⁹ Câhiz, *er-Resâilü'l-edebiyye*, 92.

⁵⁰ Câhiz, *Kitâbü'l-Mehâsin ve'l-azdâd*, 45.

⁵¹ Câhiz, *Kitâbü'l-Mehâsin ve'l-azdâd*, 46.

عنه مُلُوكٌ بَنِي مَرْوَانَ إِذْ حَشَّوْا
وَأَلْقَوْهُ فِي مَلِكِهِمْ بِالشَّامِ قَدْ رَقَّوْا
مِنْ نَوْمَةٍ لَمْ يَنْمَهَا قَبْلَهُمْ أَحَدٌ
وَنَامَ عَنْهَا تَوَلَّى رَعِيهَا الأَسَدُ

أَذْرَكَتْ بِالْحَزْمِ وَالكِتْمَانِ مَا عَجَزَتْ
مَا زِلْتُ أَسْعَى عَلَيْهِمْ فِي دِيَارِهِمْ
حَتَّى ضَارَتْهُمْ بِالسَّيْفِ فَانْتَبَهُوا
وَمِنْ رَعَى غَنَمًا فِي أَرْضٍ مَسْبَعَةٍ

"Mervânoğullarının yığmak yaptıkları ordularıyla ulaşmaktan aciz kaldıkları zafere, kararlılık ve (sırları) gizlemek suretiyle ben ulaştım.

Kendi yurtlarında aleyhlerinde hep bir çaba içinde oldum. Onlar ise Şam'daki saltanatlarında uyuyorlardı.

Kılıcımla onları vurdum. Böylece onlardan önce kimsenin uyumadığı bir uykudan (derin uykularından) uyandılar.

Her kim yırtıcı hayvanların çok olduğu bir arazide koyun otlatırken uyursa, koyunları otlatma işini aslanlar üstlenir."⁵²

Abbasî ihtilâlinin bir lideri konumunda olan Ebû Müslim, yukarıdaki beyitlerde, Emevîlerin güçlü ordularına rağmen sırlarını gizleyerek ve kararlı davranarak onları yendiğini ifade etmektedir. Ona göre Emevî yöneticileri gaflet uykusuna dalmaları sonucunda söz konusu hezimete uğramışlardır. Nitekim o, son beyitte zımnen yöneticileri çobana; dünyayı ise, yırtıcı hayvanların çokça bulunduğu bir araziye benzetmiş ve çoban gaflete düşerse güttüğü koyunların vahşi hayvanlara yem olmasının kaçınılmaz bir sonuç olduğuna işaret etmiştir.

Devlet yöneticileri, kendi sırlarının yayılmasından hoşlanmadıkları gibi başkasının sırrının ifşa edilmesinden de rahatsızlık duymaktadırlar. Nitekim Abbasî halifesi Muhammed el-Mehdî'nin (ö. 145/762) sarayında Utbe (ö. ?) adlı bir cariyeye gönül veren şair Ebü'l-Atâhiye (ö. 210/825) ona pek çok aşk şiiri yazar ve böylece sırrı yayılmış olur. Ancak el-Mehdî söz konusu sırrın yayılmasından rahatsızlığını dile getirerek onu şöyle azarlar: "Sevginde iyi davranmadın ve sırrını ifşa ederek güzel bir iş yapmadın." Bunun üzerine Ebü'l-Atâhiye halifenin huzurunda şu beyitleri inşâ eder:

أَوْ يَسْتَطِيعُ السَّرَّ فَهُوَ كَذُوبٌ
مَنْ أَنْ يُرَى لِلسَّرِّ فِيهِ نَصِيبٌ
لَمْ يَبْدَأْ إِلَّا وَالْفَتَى مَغْلُوبٌ
لَمْ تَتَّهَمْهُ أَعْمَى وَقَلْبُوبٌ

مَنْ كَانَ يَزْعُمُ أَنْ سَيَكْتُمُ حُبَّهُ
الْحُبُّ أَغْلَبُ لِلرَّجَالِ بِقَهْرِهِ
وَإِذَا بَدَأَ سِرُّ اللَّبِيبِ فَإِنَّهُ
إِنِّي لِأَحْسَدُ ذَا هَوَى مُسْتَحْفِظًا

"Kim aşkı gizleyebileceğini iddia ederse o, büyük bir yalancıdır.

Aşkın erkekleri perişan etmesi, sırrın onlarda görülmekten daha güçlüdür.

Akıllı adamın sırrı ortaya çıkmasının sebebi, onun sırlara yenilmiş olmasındandır.

Açığa çıkarılmamış bir aşka sahip olup gözlerin ve kalplerin itham etmediği insanları kiskanıyorum

Halife, bu beyitlerden hoşlandı ve Ebü'l-Atâhiye'ye şöyle dedi: "Öyleyse sırrını ifşa ettiğinden dolayı biz de seni mazeretli saydık ve bu güzel şiirinden ötürü sana iyilikte bulduk. Bununla beraber sırrını gizlemen onu ifşa etmekten daha güzel bir durumdur."⁵³

⁵² Câhiz, Kitâbü'l-Mehâsin ve'l-azdâd, 45.

⁵³ Câhiz, Kitâbü'l-Mehâsin ve'l-azdâd, 48; Beyhakî, el-Mehâsin ve'l-mesâvi, 378-379.

8. Sırların güvenilir kişilerle paylaşılması

Sırlarını saklamaktan bıkkınlık duyan ve onları başkalarıyla paylaşmak isteyen kişi, sırlarını iradesi zayıf insanlarla değil güvenilir, ahlaki erdemleri kuşanmış ve güçlü bir iradeye sahip insanlarla paylaşmalıdır. Nitekim Râgıb el-İsfahânî, “ez-Zerî’a ilâ mekârimi’ş-şerî’a” adlı eserinde sırları ifşa etmenin sabırsızlık ve dayanma gücünün azlığından kaynakladığını, dolayısıyla sırları ancak karakter bakımından zayıf erkekler, çocuklar ve kadınların ifşa ettiğini ifade etmektedir.⁵⁴ Cahiliye dönemi şair ve hatiplerinden Eksem b. Sayfî de hitap ettiği kişiye sırlarını emanet edecek kişileri iyi seçmesi gerektiğini şu ifadelerle vurgulamaktadır: *فانظر أين تریقه: إن سِرِّكَ من دمك، “Sırrın kanındır. Öyleyse onu nerede akıttığıma dikkat et!”*⁵⁵

Kâ'b b. Züheyr (ö. 24/645), kişinin sırlarını paylaşmak istediğinde onları zayıf iradeli kişilerle değil, güvenilir insanlarla paylaşması gerektiğini, güvenilir birilerini bulamadığında sırlarını sinesinde saklamasının kendisi için daha hayırlı olacağını şöyle dile getirmektedir:⁵⁶

لا تُفَشِّ سِرِّكَ إِلَّا عِنْدَ ذِي ثِقَةٍ أَوْ لَا فَافْضَلْ مَا اسْتَوَدَعْتَ أَسْرَارًا
لَمْ تَخْشَ مِنْهُ لِمَا اسْتَوَدَعْتَ إِظْهَارًا صَدْرًا رَحِيمًا وَقَلْبًا وَاسِعًا صَمِيمًا
إِذَا ذَاعَ سِرُّكَ مِنْ مَخْبَرٍ فَأَنْتَ وَإِنْ لُمْتَهُ أَلْوَمٌ

“Sırrımı ancak güvenilir kişilerle paylaş. Bu özelliğe sahip kişiyi bulamadığım zaman, sırlarını bırakacağım en iyi yer,

Geniş bir sine, suskun, büyük ve emanet olarak bıraktığım sırları ifşa etmesinden endişe duymadığım bir gönüldür.”

Şair Ebü’ş-Şîs el-Huzâ’î (ö. 196/811), aşağıdaki beyitlerde sırların ancak onurlu ve güvenilir insanların gönlüne emanet olarak bırakılabileceğine işaret ederek şöyle demektedir:

ضَعِ السِّرَّ فِي صَمَاءٍ لَيْسَتْ بِصَخْرَةٍ صَلُودٍ كَمَا عَايَنْتَ مِنْ سَائِرِ الصَّخْرِ
وَلَكِنَّهَا قَلْبُ امْرِئٍ حَفِيظَةٍ يَرَى ضَمِيعةَ الْأَسْرَارِ شَرًّا مِنَ الشَّرِّ
يَمُوتُ وَمَا مَاتَتْ كَرَامَتُهُ فَعَلِهِ فَيَبْلَى وَمَا يَبْلَى نَسَاهُ عَلَى الدَّهْرِ

“Sırrımı sağlam bir kayaya bırak! Gördüğün sıradan sert bir kayaya değil.

O sağlam kaya karakterli bir kişinin kalbidir. Öyle bir kişi ki sırları ifşa etmek kötülükten daha kötüdür Ona.

O ölse de geride bıraktığı faziletleri ölmez, bedeni çürüse de senâsı çağlar boyu çürümeyip devam eder.”

9. Sırları yayılmanın başkasını değil kendisini kınaması

Birçok insan sırlarını sinelerinde tutamamakta, onları başkalarıyla paylaşmaktadır. Sırları insanlar arasında yayılınca da kendileriyle sırlarını paylaştığı kişileri kınamaya başlamaktadır. Hâlbuki kınamayı hak eden başkası değil, kendileridir. Zira sırlarını kendi sinesinde tutamayanın başkasını, “Benim sırlarımı niye ifşa ettin?” şeklinde bir kınama ve sorgulamaya tabi tutması akıllı bir insanın yapacağı bir iş değildir. Amr b. Âs (ö. 110/728) bu durumu şöyle dile getirmiştir: *مَا اسْتَوَدَعْتُ رَجُلًا سِرًّا فَأَفْشَاهُ فَلُمْتُهُ لِأَنِّي كُنْتُ بِهِ أَضَيِّقَ صَدْرًا حِينَ*

⁵⁴ Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî’a ilâ mekârimi’ş-şerî’a*, 212.

⁵⁵ İbn Müflih, *el-Âdâbu’ş-şer’iyye ve’l-minehu’l-mer’iyye*, 2/268.

⁵⁶ Yukarıdaki beyitlerin Kâ'b b. Züheyr'e ait olduğuna dair bk. Ebü'l-Mudarrab Kâ'b b. Züheyr b. Rebîa, *Divânü Kâ'b b. Züheyr*, thk. Ali Fâ’ûr (Beirut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1997/1417), 38; Muhammed b. İbrâhîm b. Yahyâ el-Vatvât, *Gurerü’l-hasâ’isi’l-vâziha ve ‘urerü’n-nekâ’isi’l-fâziha* thk. İbrâhîm Şemsuddîn (Beirut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2008/1429), 236.

استودعته إِيَّاهُ "Ben bir kişiye emanet olarak bir sır bıraktığımda, sırrı ifşa edince onu hiç kınamadım. Zira ona sırrı bıraktığımda ondan daha çok o sırdan usanmıştım."⁵⁷

Siyasi hicivleriyle tanınan şair İbn Bessâm'a (ö. 302/914) göre, güçlü irade sahibi ve kararlı insanlar, güvenilir olsun veya olmasın herkesten sırlarını saklayabilenlerdir. Dolayısıyla sırlarını kendi içlerinde tutamayanlar, başkasından onları içlerinde tutmalarını beklemleri haksız bir beklentidir. Şair bu düşüncelerini aşağıdaki beyitlerde şöyle dile getirmektedir:⁵⁸

وَتَبِعِي لِسِرِّكَ مَن يَكْتُمُ	تُبِيحُ بِسِرِّكَ ضَيْقًا بِهِ
فَأَنْتَ وَإِنْ لُمْتَهُ أَلْوَمُ	وَكَيْتَمَانُكَ السَّرِّ مِمَّنْ تَخَافُ
فَأَنْتَ وَإِنْ لُمْتَهُ أَلْوَمُ	إِذَا ذَاعَ سِرُّكَ مِمَّنْ مَخْبِرٍ

"(Bir taraftan) Sırlarından bıkkınlık duyduğundan onları ifşa ediyorsun. (Diğer taraftan da) Sırrımı saklayacak birini arıyorsun.

Hâlbuki sırlarını, (ifşa etmesinden) endişe duyduklarından da hiç endişelenmediklerinden de saklaman daha kararlı bir davranıştır.

Sırlarını kendisiyle paylaştığım kişi onları ifşa ettiğinde onu suçluyor olsan da (gerçekte) sen ondan daha suçlusun."

Yine bir şairi, sırlarından bezdiği için onları başkasıyla paylaşan ve bunun sonucunda sırları yayılan kişilere şöyle seslenmektedir:⁵⁹

فَأَفْشَاهُ الرَّجَالُ فَمَنْ تَلُوْمُ	إِذَا مَا صَاقَ صَدْرُكَ عَنْ حَدِيثِ
وَسِرِّي عِنْدَهُ فَأَنَا الظَّلْمُومُ	إِذَا عَاتَبْتُ مَنْ أَفْشَى حَدِيثِي
وَقَدْ ضَمَمْتُهُ صَدْرِي سَوْوَمُ	وَإِنِّي يَوْمَ أَسْأَمُ حَمَلَ سِرِّي
وَلَا نَفْسِي إِذَا حَضَرْتُ هُمُومُ	فَلَسْتُ مُحَدَّثًا سِرِّي خَلِيلِي
لِمَا اسْتُودِعْتُ مِنْ سِرِّ كَتْمُومُ	وَأَطْوِي السَّرَّ دُونَ النَّاسِ إِيَّيْ

"Bir sözü sinende tutamadığın için insanlar onu ifşa etmişse sen kimi kınayabilirsin?

(Güvenerek) Sırlarımı kendisine verdiğim birinin, benim (gizli) konuşmamı ifşa ettiğinde onu azarlarsam haksız olan benim (o değil).

Kendi sinemde sakladığım sırlarımı taşımaktan usandığım günden itibaren, kuşkusuz usanmış olan benim (o değil).

Kederlendiğimde ne dostumla ne de kendi nefsimle sırrımı paylaşan biri değilim.

Sırrımı insanlardan hep saklarım, kuşkusuz bana emanet bırakılan sırrı iyi saklarım."

Muhammed b. İdrîs eş-Şafii, kendi diliyle sırrını başkasıyla paylaşan ve bunun sonucunda sırrı yayılınca kendisini değil de başkasını suçlamaya kalkan kişinin ahmak olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim kişinin sinesi kendi sırrından daralıp usanmışsa ve bu yüzden sırrını ifşa etmek zorunda kalmışsa, başkasının sinesi onun sırrından daha çok

⁵⁷ İbn Abdilberr, *Behcetü'l-mecâlis*, 1/ 462.

⁵⁸ İbn Hibbân, *Ravzatu'l-'ukalâ' ve nüzhetu'l-fuzalâ'*, 188.

⁵⁹ Bazı kaynaklarda şairin adına yer vermeden سعد من بني سعد, قال رجل من بني سعد, قال رجل من بني سعد şeklinde ifadelerle geçiştirilmiştir. Bk. İbn Abdilberr, *Behcetü'l-mecâlis*, 1/ 463; Ebü'l-Avn es-Seffârîni, *Gızâ'u'l-elbâb şerhu Manzûmeti'l-âdâb*, 1/117. Ancak İbn Hibbân *Ravzatu'l-'ukalâ' ve nüzhetu'l-fuzalâ'* isimli eserinde şairin Arap dili ve edebiyatı âlimi İbn Sellâm el-Cumahî (ö. 231/846) olduğunu ifade etmiştir. Bk. İbn Hibbân, *Ravzatu'l-'ukalâ' ve nüzhetu'l-fuzalâ'*, 188.

sıkılıp daralması ve onun sırrını dışa atması doğal bir durumdur. eş-Şafii, bu durumu aşağıdaki dizelerde şöyle ifade etmektedir:⁶⁰

وَإِذَا الْمَرْءُ أَفْشَى سِرَّهُ بِلِسَانِهِ وَلَا مَ عَلَيْهِ غَيْرُهُ فَهُوَ أَحْمَقُ
إِذَا ضَاقَ صَدْرُ الْمَرْءِ عَنِ سِرِّ نَفْسِهِ فَصَدْرُ الَّذِي يُسْتَوَدُّعُ السِّرَّ أَضْيَقُ

“Bir kimse diliyle sırrını ifşa eder ve (kendisini değil) başkasını suçlarsa, o ahmaktır.

İnsanın göğsü kendi sırrından daralırsa, kendisine emanet olarak sır bırakılanın göğsü daha çok daralmaktadır.”

SONUÇ

Hem klasik Arap edebiyatı kaynaklarının hem de ahlâk ve âdâba dair kaleme alınmış eserlerin konuları arasında yer alan sır saklama meziyeti; dostluk, dürüstlük, sabır, emanet ve vefa gibi erdemlerin bir göstergesidir.

Klasik Arap edebiyatı kaynaklarında sır saklamayı konu edinen birçok manzum ve mensur sözler bulunmaktadır. Ancak bir makalede konuyla ilgili tüm edebî malzemeyi bir araya getirmek mümkün olmamaktadır. Bu yüzden çalışmada sır saklama olgusuyla ilgili sadece dikkati celbeden edebî mahsulata yer verilmiştir.

Sır saklamak, bazı ayetlere konu olmuş, Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından da teşvik edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise birçok edebiyatçının ilgisini çekmiş ve zengin bir koleksiyon halinde Arap edebiyatında yerini almıştır.

Arap edebiyatında كَيْمَانُ السِّرِّ başlığı altında yer alan edebî ifadelerin içerikleri farklılık arz etmektedir. Söz konusu ifadelerin bir kısmında sır saklamak mezardaki ölüye benzetilerek sırların asla ifşa edilmemesi gerekliliği ifade edilmektedir. Diğer bir kısmında ise sırların ifşa edilmesinin can güvenliğinin tehlikeye düşmesi gibi korkunç bir sonuca sebep olabileceği hususu vurgulanmaktadır. Bu bakımdan içerikleri farklı olsa bile sır saklamayı ele alan manzum ve mensur ifadelerin ortak amacı, onun önemini ortaya koymaktır.

Dil açısından bakıldığında sır saklamayı konu edinen edebî ifadelerde, genellikle sade bir dil kullanıldığı görülmektedir. Ancak az da olsa bazı şiirlerde garip kelimeler kullanılmış ve edebî sanatlara başvurulmuştur.

Son olarak Arap edebiyatında sır saklamayla ilgili edebî ifadeler çoğunlukla manzum ifadeler olmakla birlikte mensur olanlar da az değildir. Sır saklama ile ilgili manzum ve mensur ifadelerde görülen edebi sanatların daha ayrıntılı çalışmalarda ele alınmaya müsait olduğu tespit edilmiştir.

Konuyla ilgili sanatsal ifadeler, ileride yüksek lisans gibi daha ayrıntılı ve kapsamlı çalışmalarda ele alınması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî. Keşfu'l-hafâ' ve müzîlü'l-ilbâs. 2 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Makdisî, 1351.
- Ahmed b. Hanbel, Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. Fezâ'ili's-sahâbe. thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983/1403.
- Beyhakî, İbrâhîm b. Muhammed. el-Mehâsin ve'l-mesâvî. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. el-Câmi'u's-sahîh. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât , 2. Basım, 1422/2001.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. er-Resâilü'l-edebiyeye. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 2. Basım, 1423.

⁶⁰ Şâfiî, *Divânu's-Şâfi'i*, 98-99.

- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. Kitâbü'l-Mehâsin ve'l-azdâd. Beyrut: Dâru'l-Hilâl, 1423.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. es-Sihâh. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1987/1407.
- Ferezdek, Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Sa'saa et-Temîmî. Dîvânu'l-Ferezdek. thk. Ali Fâ'ûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. el-Kâmûsü'l-muhît. thk. Mektebu't-Tahkîki't-Turâsi fî Müesseseti'r-Risâle. Beyrût: Müessesetu'r Risâle, 8. Basım, 2005/1426.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. Mişkâtu'l-Envâr. thk. Ebu'l-'Alâ' 'Affî. Kahire: ed-Dâru'l-Kavmiyye, ts.
- Hâşimî, Ahmed b. Mustafa b. İbrâhîm. Cevâhiru'l-edeb fî edebiyâtî ve inşâi lugati'l-'Arab. 2. Cilt. Beyrut: Müessesetu'l-M'ârif, ts.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. Behcetü'l-mecâlis ve ünsü'l-mücâlis. thk. Muhammed Mursi el-Hûli. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Abdirabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. el-'İkdu'l-ferîd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1404.
- İbn Abdirabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Endelüsî. el-'İkdü'l-ferîd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404.
- İbn Ebü'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd. es-Sumt ve âdâbü'l-lisân. thk. Ebû İshâk el-Hüveynî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1410.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yânî'l-mi'eti's-sâmine. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1993/1414.
- İbn Hamdîs, Ebû Muhammed Abdülcebbâr b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Hamdîs es-Sıkillî. Dîvânu İbn Hamdîs. nşr. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî. el-Ahlâk ve's-siyer fî müdâvâtî'n-nüfûs. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1979/1399.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. Ravzatu'l-'ukalâ' ve nüzhetu'l-fuzalâ'. thk. M. Muhyiddin Abdülhamîd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. Lisânü'l-'Arab. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih. el-Âdâbu's-Şer'iyye ve'l-Minehu'l-Mer'iyye. 3 Cilt. b.y.; 'Âlemu'l-Kutub, ts.
- İbn Sellâm, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî. Kitâbu'l-emsâl. thk. Abdülmecîd Katâmiş. b.y.; Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1980/1400.
- İbnu'l-Ebbâr, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Bekr. el-Hulleti's-siyerâ'. thk. Hüseyin munis. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 2. Basım, 1985.
- İbşîhî, Ebü'l-Feth Bahâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr. el-Müstetraf fî külli fennin müstezraf. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1419.
- İmâdüddîn el-İsfahânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Safiyyiddîn Muhammed b. Hâmid el-Kâtib. Harîdetü'l-Kasr ve cerîdetü'l-'asr. thk. Ahmed Emîn vd. Kahire: Lecnetu't Te'lîf Ve't-Tercüme ve'n Neşr, 1951.

- Kâ'b b. Züheyr, Ebü'l-Mudarrab Kâ'b b. Züheyr b. Rebîa. Dîvânu Kâ'b b. Züheyr. thk. Ali Fâ'ûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997/1417.
- Maarrî, Ebü'l- 'Alâ' Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân. el-Lâmi'u'l-'Azîzî. thk. Muhammed Said el-Mevlevî. b.y.; Merkezu'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslamiyye, 2008/1429.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. Habîb. Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn. b.y.; Dâru Mektebeti'l-Hayat, y.y., 1986.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. Habîb. Teshîlu'n-nazar ve ta'cîlü'z-zafer. thk. Muhyî Hilâl es-Serhân- Hasan es-Sââtî. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l 'Arabiyye, ts.
- Mustafa, İbrâhîm vd. el-Mu'cemu'l-Vasît. nşr. Dâru'd-Da'va. 2 Cilt. b.y.: y.y., ts.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. el-Câmi'u's-sahîh. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: İhyâu't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed. Nihâyetu'l-ereb fî funûni'l-edeb. 33 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutubi ve'l-vesâiki'l-Kavmiyye, 1. Bsm, 1423.
- Râgîb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a. nşr. Ebu'l-Yezîd Ebû Zeyd el- 'Acemî. Kahire: Dâru's-Selâm, 2007/1428.
- Râzî, Zeynuddîn Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilkâdir. Muhtaru's-Sihâh. thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed. Sayda: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 3. Basım, 1999/1420.
- Rızâü'l-Hak, ed-Dürretü'l-ferîde fî şerhi kasîdeti'l-burde. Çev. Muhammed Ârif Cemîl el-Mübârekfûrî. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 2019.
- Safedî, Ebû's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. el-Ġayssü'l-müseccem fî şerhi Lâmiyyeti'l-'acem. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Salih b. Abdullah b. Hamîd vd. Nadratü'n-naîm fî mekarimi ahlaki'r-resuli'l-kerîm.12 Cilt. Cidde: Dâru'l-Vesîle, 4. Basım, ts.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl. et-Temssîl ve'l-muhâdara fi'l- hikem ve'l-münâzara. thk. 'Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. b.y.; ed-Dârü'l-'Arabiyye li'l-Kitâb, 1981/1041.
- Seffârîni, Ebü'l-Avn Şemsüddîn Muhammed. Ġizâ'u'l-elbâb şerhu Manzûmeti'l-âdâb. 2 Cilt. Mısır: Müessest Kurtube, 1993/1414.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. Dîvânu's-Şâfi'î. thk. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî. Kahire: Mektebetu'l-kulliyâtî'l-ezheriyye, 2. Basım, 1985/1405.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. Sünenü't-Tirmizî. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. Mısır: Matba'atu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975/1395.
- Turtûşî, Ebû Bekr Muhammed b. Velîd b. Muhammed b. Halef. Sirâcü'l-mülûk. Mısır: y.y., 1872/1289.
- Vatvât, Muhammed b. İbrâhîm b. Yahyâ. Ġurerü'l-hasâ'isi'l-vâziha ve 'urerü'n-nekâ'isi'l-fâziha. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008/1429.
- Veşşâ', Ebü't-Tayyib Muhammed b. Ahmed b. İshâk b. Yahyâ. Kitâbü'l-Müveşşâ. thk. Kemâl Mustafa. Mısır: Mektebetu'l-Hâncî, 2. Basım, 1953/1371.
- Ziriklî, Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris. el-A'lâm. 7 Cilt. b.y.; Dâru'l- 'İlm li'l-Melâyîn, 2002.